

Урок № 5

І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я».

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ.

МАЙСТЕРНІСТЬ ЗМАЛЮВАННЯ ХАРАКТЕРІВ КАЙДАША
ТА КАЙДАШИХИ, КАРПА і ЛАВРІНА, МОТРИ ТА МЕЛАШКИ

Мета: удосконалювати вміння аналізувати та синтезувати факти, вчинки, давати оцінку образам та певним явищам літературного твору; розвивати навички виразного коментованого читання, усне зв'язне мовлення учнів; формувати світогляд школярів, виховувати почуття справедливості, дружніх стосунків.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрети І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, І. Франка, текст твору, роздаткові теоретичні схеми «Система образів літературного твору».

*«Читав — наче погожу воду у спеку пив.
Яке знання народних звичаїв, народного життя».*
М. Коцюбинський

ХІД УРОКУ

І. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми і мети уроку

ІІ. Актуалізація опорних знань учнів

1. Коментоване читання

Виразне коментоване читання уривку повісті — сцени повернення Лавріна й Мелашки з Бісєвць.

2. Переказ епізодів

Стислий переказ епізодів про боротьбу за мотовило, пригода з Мотриним борщем, подорож Кайдашихи в село Бісєвці, сутички біля двору баби Палажки.

3. Гумор і сатира в повісті

Слово вчителя. Реалістично зображуючи ці картини, Нечуй-Левицький широко використовує гумор і сатиру.

Розкриваючи трагедію цього життя в умовах темноти і безкультурності, в царстві нікчемної боротьби за дрібну власність,

письменник зумів по-гоголівськи, показати основний конфлікт повісті, використавши сміх.

Але це сміх не заради сміху. Ніде нема глузування з героїв. Навпаки, автор співчуває своїм персонажам, серед негативного хоче підкреслити щось і позитивне.

Досконало знаючи народний гумор і дотепи, Нечуй широко користується ними в повісті.

(Для прикладу можна назвати такі гумористичні картини, як прихід Кайдаша з шинку (I розд.), сучки Кайдашихи з невістками, показ набожності баби Палажки.)

Часто гумористичні картини переходять у сатиру, в гостре осудження умов капіталістичної дійсності. Так, сатирично Нечуй-Левицький викриває дрібновласницьку обмеженість молодих Кайдашів, які відмовляються розкопувати горба на користь собі і громаді; гостро висміює забобонність Кайдаша і знахарські здібності баби Палажки; осуджує жорстокість Кайдашихи, особливо у поведженні з Мелашкою, і хижацьку поведінку Мотрі у стосунках із свекрухою.

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Ознайомлення учнів із поняттям «система образів-персонажів»

Система образів-персонажів — спосіб вираження ідейного та художнього замислу автора.

У взаємодії персонажів через їх порівняння, зіставлення, протиставлення виражається погляд письменника на створений ним художній світ, на самих героїв, їх слова, вчинки і, зрештою, на оточуючу дійсність.

Персонаж у художньому творі існує не сам по собі, а в системі взаємостосунків з іншими персонажами.

Чим більше взаємозв'язків виявляється в персонажа, тим яскравіше висвітлюється його багатогранність, глибина і складність. Тому з розвитком літератури удосконалювались взаємостосунки в самій системі персонажів.

1. У класицизмі основним був поділ героїв на позитивних і негативних.
2. У сентименталізмі героєм стає виходець із народу, він внутрішньо благородний, протиставляється панам, аристократам, які зображуються людьми нікчемними, розбещеними, жорстокими (Г. Квітка-Основ'яненко «Маруся»).
3. У романтизмі автор концентрує увагу на рисах характеру головних, усі інші персонажі допомагають розкрити характер основного (Гамалія в «Гамалії» Т. Шевченка).

4. У реалізмі складна система взаємостосунків, що визначає: наявність рівнозначних образів, і «схрещення доль», і протиставлення, і паралелізм, і антагонізм (М. Коцюбинський «Гаїа тоғғапа», І. Франко «Борислав сміється»).

2. Творча лабораторія. Робота в групах.

Характеристика образів твору

- Якими ви собі уявляєте зовнішність персонажів повісті, їхній темперамент, вираз обличчя? Створіть портрети героїв. Зразки відповідей.

Кайдашиха — повнувата, поважна в руках, вираз обличчя то сердитий, то улесливий — залежно від обставин.

Кайдаш — сутулий, худий, в очах — вічна заклопотаність і похмільна туга.

Карпо — високий, кремезний, завжди насуплений.

Лаврін — стрункий, усміхнений, погляд лагідний, відкритий.

Мотря — дебела, моторна, завзята, у погляді — рішучість.

Мелашка — невисока, худенька, тонкої вроди, очі усміхнені, трохи сумні.

- Що спільного й відмінного в образах цих героїв? Попрацюйте в парах.

У першому розділі Кайдаша бачимо добрим стельмахом, прожив довге й тяжке життя.

Старий Кайдаш — п'яниця. Причиною цього були також соціальні умови. Він усе частіше топив горе в горілці. Надмірне пияцтво привело його до загибелі — і саме у воді, якої все життя боявся.

Проте в образі Кайдаша знаходимо й позитивні риси. Це, насамперед, працьовитість. Позитивним слід уважати й намагання його примирити сутички в хаті, прагнення до того, щоб не розбивалася сім'я.

Сини Кайдаша Карпо і Лаврін успадкували від батька працьовитість, турботу за свою сім'ю, інтереси дрібного власника. Зовні вони також схожі на батька: «обидва високі, рівні станом, обидва довгообразі й русяві, з довгими тонкими, трошки горбатими носами, з рум'яними губами». Це те, що їх об'єднує.

Але кожен із них постає чітко окресленою індивідуальністю.

Старший син Карпо з виду був суворий і непривітний. Письменник зазначає, що Карпо «ніколи не сміявся гаразд, як сміються люди. Його насуплене жовтувате лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи усміхались».

У поведженні Карпо був упертий, гордий, не любив нікому кланятись, навіть рідному батькові. Ці риси Карпа, очевидно, були помічені у волості, і його обрали задесяцького.

Для свого характеру він добирає собі дружину, щоб була «робоча та проворна та щоб була трохи куслива, як мухи в спасівку».

Душа Лавріна чутлива до краси, ніжності. Він кохає свою дружину, йому байдуже, що Мелашка з бідної родини.

Нахил Лавріна до жартів і дотепності також відрізняється від Карпового. Як приклад, тут можна назвати іронічне ставлення Лавріна до колотнечі в сім'ї, кепкування з Мотрі тощо. Але це тільки на початку. Далі з нього виходить такий же дрібний власник, егоїст, як і інші члени сім'ї. Він втягується до сварки, наслідує Карпа в поведженні з батьком, нечемно говорить із сусідами.

Можна навести приклади, як мова балакучого Лавріна, сповнена дотепних виразів, жартівливих слів, потім також змінюється, стає брутальною і сварливою.

Дві сім'ї братів, що поділилися, раз у раз виходять одна проти одної. На битву, і в усіх випадках Лаврін тримає себе не гірше від Карпа, виявляючи егоїзм і дріб'язковість приватного власника.

Образ Кайдашихи, мабуть, найбільше індивідуалізований. Автор підкреслює її сварливість, нікчемний гонор, заздрість, наслідування експлуататорів (у ставленні до невісток). «Вона стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині».

Перехід від улесливості до жорстокості — також риса, яку Кайдашиха запозичила у панів. Мова старої Кайдашихи то улеслива, то сварлива. Щоб показати свою доброту до невістки, свекруха вживає такі звертання, як «моя дитино», «моє серце», «моя доню». Інакше звучать її слова, коли вона свариться: «Постривай же ти, суко!» або «Одчепись, сатано!».

Перед сусідами вона може знеславити свою невістку, перебільшуючи її провини або просто вигадуючи щось від себе.

Заводієм усіх сварок у сім'ї, усієї колотнечі була, у першу чергу, Кайдашиха. На образі цієї егоїстичної і сварливої жінки показано, як морально занепадає людина в умовах дрібної власності.

Мотря — сварлива й жорстока жінка, яка в сімейних суперечках не зупиняється ні перед чим. За це від свекрухи вона одержала кличку «бендерська чума».

Мова Мотрі також відрізняється грубістю, сповнена образливих слів і лайливих дотепів. Відчуваючи свою зверхність над Мелашкою, вона і розмовляє з нею нечемно й образливо: «Не мети

од порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміття».

Мелашка в порівнянні з іншими персонажами має чи не найбільше позитивних рис. Протягом усього твору автор співчуває героїні, змальовує її привабливими теплими фарбами.

На відміну від Мотрі, Мелашка походить з убогої сім'ї, для неї навіть звичайна простора хата Кайдаша здалась раєм.

У поведінці й мові Мелашка привітна й лагідна. Кохаючись у народних піснях, Мелашка і сама розмовляє пісенно.

Тяжке життя випало на долю Мелашки у свекрухи, яка поведилась із нею, мов із наймичкою. Свекруха не пускала її навіть у неділю на побачення з батьками. Спокійна вдачею, Мелашка терпляче зносить всі образи.

Потрапивши до Києва, Мелашка вирішує залишитися там, щоб пожити на волі, хоча тяжко переживає розлуку з чоловіком. Це невдала втеча кінчається тим, що Мелашка повертається в сім'ю сварливої Кайдашихи й починає навчатись у неї грубого поводження з людьми.

Поступово переймає звички, лайливу мову, грубість, що панували в Кайдашів.

3. Висновок

Як бачимо, крок за кроком перед читачами минає сумне, безрадісне життя затурканого селянина, недолі якого І. Нечуй-Левицький співчуває. Іноді він, правда, насміхається з нерозсудливих вчинків свого героя, з його сімейної «війни», але крізь цей гіркий сміх проглядає сум.

Так жила не одна сім'я Кайдаша, а все дрібновласницьке село в другій половині ХІХ ст.

IV. Закріплення

1. Бесіда за питаннями

- І. Нечуй-Левицький наділив Омелька й Марусю Кайдашів багатьма негативними рисами. А що в їхніх характерах позитивне?
- Лаврін та Мелашка здаються нам найбільш привабливими в повісті. А що в них заслуговує на осуд?
- У чому типовість героїв «Кайдашевої сім'ї»?

2. Творче завдання

Спробуйте створити власну кінцівку цього твору. Обґрунтуйте свою думку.

3. Оцінювання

V. Домашнє завдання

1. Випереджальне завдання (окремим учням підготувати виступи до запропонованих тем).
2. Прочитати додатково художній твір «Хмари» І. Нечуя-Левицького. Зробити записи в читацькому щоденнику (обов'язково).

Додаток

Система образів-персонажів

Персонажі можуть бути:

- головні — мають повноцінні самостійні характери;
- другорядні — беруть активну участь у розвитку сюжету, але їм приділяється менше авторської уваги;
- епізодичні — з'являються в одному чи кількох епізодах; не наділенні самостійними характеристиками.

Персонажі можуть:

- протиставлятися (один одному або один — усім);
- бути «двійниками»;
- мати паралельні долі;
- мати долі, що перехрещуються.

Усі ці групи об'єднуються в суспільстві, відображеному у творі.